

Історичний досвід переконливо довів, що коли забуваються або ігноруються Господні заповіді, на зміну їм приходить байдужість до моральної релігійної освіти громадян, навіть її заперечення. У результаті з'являються нацизм, сталінізм і т. п.

Вивчаючи систему юридичної освіти в Київському університеті та в інших вузах докомуно-радянської доби і порівнюючи вітчизняне законодавство із законодавством країн Європейського Союзу та членів ООН, учені-правознавці при обговоренні теорії і практики правової освіти в Україні пропонують запровадити предмет «канонічне (церковне) право» в основу юридичної освіти, що слід всіляко підтримати. Про важливість знань канонічного характеру свідчить і те, що в шкільній програмі конституційної, правової освіти приділяється належна увага саме цій тематиці.

Отже, для підвищення рівня правової культури, правової свідомості одним з першочергових завдань держави є ознайомлення тих, хто навчається, з предметом канонічного права (замість наукового атеїзму), історією та практикою внутрішньої і зовнішньої законодавчої діяльності церкви. Крім усебічного розвитку правої свідомості особи, вивчення канонічного права важливе також і для його практичного застосування, оскільки його знання набувають у даний час (тобто час внутріцерковних і міжрелігійних суперечностей та конфліктів) особливої актуальності для грамотного правового посередництва держави в урегулюванні останніх та виробленні мудрої і виваженої державної політики щодо релігійних організацій в Україні.

Мирослава Антонович

СИСТЕМА НАВЧАЛЬНИХ КУРСІВ З ПРАВ ЛЮДИНИ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Введення курсів з прав людини у навчальні плани середніх та вищих навчальних закладів України відбулось порівняно недавно. Зі здобуттям Україною незалежності, проголошенням необхідності побудови правової держави і громадянського суспільства почалось дуже повільне, часто всупереч, аніж завдяки, повернення до людини, її прав, свобод і потреб. Одним з проявів цього і стало введення курсу «Права людини» в шкільні програми та програми вищих навчальних закладів України. Піонерами у цьому були утворені Українською правничою фундацією Український центр прав людини та Український центр правничих студій (далі - УЦПС). Освітня програма в галузі прав людини в Україні була започаткована УЦПЛ у 1995 р. і велася за допомогою демократичної програми TACIS Європейського Союзу. Була підготовлена навчальна програма курсу «Права людини» під грифом Міністерства освіти у 1995 р., розроблено Методичні рекомендації для вчителів загальноосвітніх шкіл, гімназій та ліцеїв з курсу «Права людини» (1996) та перший у нашій країні підручник з прав людини для старших класів середньої школи (1997).

У 1996 р. групою авторів Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого було розроблено Програму, завдання для контрольних робіт та плани семінарських занять зі спецкурсу «Права і свободи людини та громадянина» для IV курсу юридичних факультетів. Курси з прав людини викладаються і на інших правничих факультетах. Так, магістерська програма юридичного факультету Львівського національного університету ім. Івана Франка передбачає навчальні курси «Проблеми філософії права і прав людини» (54 год.), «Імплементация європейських стандартів з прав людини в Україні» (54 год).

© Антонович М, 2003

УЦПС Української правничої фундації одним з перших включив до свого навчального плану підготовки магістрів права курси «Міжнародне право з прав людини», «Міжнародний захист прав людини», «Права людини в Конституції України», «Правові аспекти діяльності Ради Європи», «Речові права фізичних осіб», «Право соціального захисту Європейського Союзу», «Право інтелектуальної власності» та інші саме як окремі курси, а не розділи курсів «Міжнародне публічне право», «Конституційне право» тощо. Були розроблені програми курсів, підготовлено збірники матеріалів для читання. Для розроблення курсів викладачів направляли в університети Канади, Бельгії в рамках українсько-канадського проекту правничих студій та інших проектів. Серед зазначених курсів з прав людини, як бачимо, є такі, що читаються в рамках програм з міжнародного, конституційного, цивільного та інших галузей права.

Курси з прав людини викладаються як спецкурси і в інших вищих навчальних закладах України. До навчального плану юридичного факультету Національного університету «Києво-Могилянська академія» включено курс «Права людини та їх захист», а до навчального плану політологів - курс «Міжнародний захист прав людини». Оскільки в Києво-Могилянській академії існує вільний вибір курсів студентами усіх факультетів, зазначені курси слухають не тільки юристи чи політологи. Навчальна дисципліна «Права людини та їх захист» включає 20 лекційних годин, 14 семінарських та 45 годин самостійної роботи. Нами розроблено навчально-методичні матеріали з цього курсу, видано навчально-методичний посібник із серії «На допомогу студентам-правникам». Студенти пишуть курсові та кваліфікаційні роботи з прав людини.

Навчальна дисципліна «Права людини та їх захист» у навчальному плані факультету правничих наук має складну специфіку: з одного боку, ця дисципліна має озброїти студента знаннями основ теорії прав людини, понять, особливостей, законодавства України щодо прав людини, а з іншого - акцент має бути на застосуванні законодавства з прав людини судовими органами, а також умінні застосувати одержані теоретичні знання до конкретних ситуацій порушень прав людини, що трапляються в повсякденному житті.

Така двоїстість дисципліни певним чином позначається на видах занять та стилі їх проведення: вони потребують як засвоєння складного понятійного апарату інституту прав людини, так і обговорення конкретних ситуацій сучасного життя, аналізу цих ситуацій.

Лекції з курсу «Права людини та їх захист» будуються на інтерактивній методиці викладання, застосовується «сократівський метод», коли студенти залучаються до обговорення проблем лекції. Вони відповідають на запитання за прочитаним до лекції матеріалом, самі ставлять запитання.

Методичний супровід семінарських занять та орієнтир для самостійної роботи студента з відповідної теми, як правило, складається з елементів трьох груп: контрольних запитань, практичних завдань (аналіз ситуацій) та списку літератури для самостійного опрацювання.

Курси з прав людини, які викладаються в університетах Європи, США та Канади, також передбачаються для бакалаврського та магістерського рівнів. Наведемо кілька прикладів. В Університеті Мак-Гіл на факультеті права для студентів бакалаврату та магістеріуму пропонуються такі навчальні курси: Корінні народи і право, Канадська хартія прав та свобод, Діти і право, Захист прав національних меншин: порівняльний та міжнародний аспекти, Конституційний захист прав людини: порівняльний аспект, Захист прав споживачів, Дискримінація і право, Довкілля і право, Феміністична правова теорія, Міжнародне право з прав людини. Систематизації цих курсів немає. Як показує аналіз переліку навчальних курсів, пропонуєних студентам докторської програми з юриспруденції (JD) Університету Балтімор, Університету Сінсіннаті, інших американських університетів,

це приблизно такий же перелік курсів, хоч викладачі вільні у пропонуванні нових курсів з прав людини. Серед курсів з прав людини, які викладаються на юридичних факультетах в університетах США та Канади, зазначимо: International Law of Human Rights, Comparative Constitutional Protection of Human Rights, Feminist Legal Theory, Antidiscrimination Law та інші. Це курси, що, як і більшість інших курсів, є вибірковими і можуть торкатись найрізноманітніших аспектів прав людини.

Типовим для західних університетів є магістерська спеціалізація з прав людини, тобто пропонуються курси на отримання вченого ступеня магістра права з прав людини. Так, у Ноттінгемському університеті Центр прав людини, який є частиною юридичного факультету, пропонує однорічний курс, в якому студенти вибирають факультативні модулі з такого списку:

- * Міжнародне право і права людини
- * Міжнародне гуманітарне право
- * Міжнародний захист біженців
- * Європейське право і права людини
- * Міжнародне кримінальне право
- * Філософські засади кримінального права
- * Кримінальне право
- * Порівняльне право на свободу слова
- * Порівняльне антидискримінаційне право
- * Неурядові організації
- * Міжнародні акти щодо захисту меншин

Окрім основних курсів, студенти також повинні написати дисертацію на тему, пов'язану з правами людини.

Отже, термін «система» до курсів з прав людини, які викладаються в Україні та за кордоном, на сьогодні може бути вжитий досить умовно. Чіткого переліку цих курсів та й взагалі вичерпного переліку їх скласти не можна, оскільки сфера прав людини є безмежною. Курси з прав людини викладаються в рамках теорії держави і права, міжнародного, конституційного, цивільного та інших галузей права, але в Україні, на відміну від західних університетів, таких курсів викладається значно менше. Інтегрований курс «Права людини та їх захист» є міждисциплінарним і, очевидно, повинен викладатись як обов'язковий чи хоча б як вибірковий на юридичних факультетах вищих навчальних закладів України. Це особливо важливо для України як держави, що перебуває на перехідному етапі від тоталітарного суспільства до демократичного.

Розуміння студентами важливості зазначених курсів з прав людини підтверджується тим, що, як свідчить наш досвід викладання дисциплін «Права людини та їх захист» і «Міжнародний захист прав людини», студенти вибирають ці курси. Для перехідних держав від тоталітарного суспільства до утвердження прав людини необхідність введення найрізноманітніших курсів з прав людини очевидна.

Основна відмінність між викладанням прав людини в Україні, що розпочалось порівняно недавно, та в західних державах, де викладання цих курсів існує давно, полягає в наявності там магістерських програм з прав людини, можливості для студентів спеціалізуватись у цій ділянці, створенні центрів прав людини, інститутів прав людини при юридичних факультетах та коледжах. Такі центри, школи, лабораторії з прав людини вже почали створюватись в Україні, на даному етапі в основному за фінансової підтримки міжнародних чи іноземних організацій. Але очевидно, що їхнє майбутнє - бути при юридичних факультетах вищих навчальних закладів України.